

ELMDƏ YAŞANAN ÖMÜR (Solmaz Qaşqayın 80 illiyinə)

C. Bəhramov, B. İbrahimli, A. Əlimirzəyev
AMEA Tarix İnstitutu, Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu
İbrahimlib@mail.ru

Bu ilin baharında milli tarix elmimizin tanınmış simalarından Solmaz Mirtağı qızı Qaşqayın vəfatından 5 il ötür, yaşasaydı 80 yaşını qeyd edəcəkdik. 55 illik elmi fəaliyyətini Azərbaycanın qədim dövr tarixinin mixi (civi) yazılı abidələr və maddi mədəniyyət nümunələri əsasında tədqiqinə həsr edən Solmaz xanım dünya miqyasında tanınan elm xadimlərimizdən olmuşdur. Ziyalı ailəsində anadan olan S. Qaşqay 1960-cı ildə Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsini bitirmiş, əmək fəaliyyətini ömrünün sonuna qədər

AMEA Tarix İnstitutuna bağlamışdır. Qədim Şərq tarixinə marağını nəzərə alaraq SSRİ EA Şərqsünaslıq İnstitutunun Leninqrad (indiki Sankt-Peterburq) filialına ezam olunmuş, orada professor L. A. Lipindən akkad (Aşşur-Babil), professor İ. M. Dyakonovdan isə biayni (Urartu) dillərində tərtib olunmuş mətnlərin sirlərinin mənimsənilməsi istiqamətində ümumilikdə 5 illik tədris kursu keçmişdir. Bu ölü dillərin mənimsənilməsi prosesində qazandığı biliklər sonralar onun elmi yaradıcılığının maddi bazasına çevrildi. S. Qaşqay mərhum alimlərimiz akademik İqrar Əliyev və professor Yusif Yusifovdan sonra respublikamızda Ön Asiyanın ölü dillərinin tədqiqi ilə bağlı araşdırmalar aparmağa qadir olan üçüncü tarixçimiz, ekspert səviyyəsində mühakimə yürütmək irtidarına malik mütəxəssisimiz idi. Təsadüfi deyil ki, məhz Aşşur və Urartu hökmdarlarının kitabələrindəki məlumatların elmi təhlili əsasında o, 1971-ci ildə İ. Əliyevin rəhbərliyi altında “İran Azərbaycanı e.ə. I minilliyin əvvəllərində” mövzusunda namizədlik (indi tarix üzrə fəlsəfə doktoru) dissertasiyasını uğurla müdafiə etmişdir. Bu əsər dün-

ya tarixşünaslığına dövlətçilik tariximizdə xüsusi yeri olan Manna çarlığına həsr olunmuş ilk və hələ ki, yeganə dissertasiya işi kimi daxil olub. Dissertasiya işinin elmi nəticələrini əks etdirən “Manna çarlığının tarixindən” monoqrafiyası 1977-ci ildə rus, “Manna dövləti” adı ilə 1993-cü ildə Azərbaycan dillərində nəşr olunaraq elmi ictimaiyyətin müzakirəsinə verildi və oxucular tərəfindən yüksək dəyərləndirildi.

S.Qaşqay elmi fəaliyyətində yazılı tarixlə arxeologiya elminin vəhdətini qura bilmişdir. O, AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun əməkdaşları ilə birgə müntəzəm olaraq respublikamızın müxtəlif bölgələrində, daha çox Naxçıvanın tunc və dəmir dövrlərini əhatə edən yaşayış məskənlərinin arxeoloji tədqiqatlarında iştirak etmiş, aşkarlanan maddi mədəniyyət nümunələrinin elmi ictimaiyyətə tanıtılmasında, eləcə də, təbliğində töhfəsini vermişdir.

Solmaz xanım 1980-ci ildən Xaraba-Gilan arxeoloji ekspedisiyasının tərkibində Naxçıvan abidələrinin tədqiqinə cəlb olunmuşdur. Qədim tarixi öyrənən alim bu diyarda zəngin mədəni irsimizin olduğunu gözəl bildirdi. Doğrudan da 10 il ərzində Xaraba-Gilan arxeoloji ekspedisiyasının tədqiq etdiyi I Plovdağ (tunc dövrü), Xalı-Keşan (XII-X əsrlər), Mərdan gölü (X-VIII əsrlər) və Muncuqlutəpə (VIII-VI əsrlər) nekropollarında qədim tariximizi zənginləşdirən külli miqdarda artefaktlar əldə olundu. Arxeoloji materiallar sırasında Cənubi Qafqazda ilk dəfə qəbir kameraları ilə yanaşı, onlardan daha çox material verən (o cümlədən keramika məmulatı) və arxeoloji ədəbiyyata Q.M.Aslanova məxsus “qurbangah” adı ilə daxil olmuş ehсан kameralarını və silindrik möhürləri xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bir neçə qəbrin ehсан kamerasında erkən dəmir dövrünün süfrə qablarının bütün dəsti aşkar olunmuşdu. Solmaz xanım bu tədqiqatlara Rusiyanın görkəmli şərqşünas arxeoloqlarından İ.N.Medvedskayanı, görkəmli rəssam N.Kuznesovanı da cəlb etmişdi. Ümumiyyətlə, Xaraba-Gilan arxeoloji ekspedisiyasının apardığı qazıntılarda Moskva və Sankt-Peterburq şəhərlərinin elmi-tədqiqat müəssisələrindən hər il 5-6 nəfər arxeoloq, rəssam və cizgiçi iştirak edirdi.

Arxeoloji tədqiqatların nəticələri haqqında Solmaz xanım Parisdə, Vyanada, Berlində, Moskvada, Tbilisidə, Sankt-Peterburqda və Bakıda keçirilmiş Beynəlxalq konfranslarda arxeoloq-alimlərin diqqətini cəlb edən maraqlı məruzələrilə milli tarix elmimizi yüksək səviyyədə təmsil edirdi.

Arxeoloji ekspedisiyalar zamanı Solmaz xanım kənd camaatı ilə, xüsusilə qadınlarla sıx ünsiyyətdə olur, tariximizdən, öz həyat təcrübəsindən maraqlı söhbətlər edirdi. Seyid qızı olduğuna görə isə hamının ona xüsusi rəğbəti vardı. Bir maraqlı faktı qeyd etmək yerinə düşərdi. Keçən əsrin 80-ci illərində konservativliyiylə seçilən Ordubad kəndlərində qadınlar şalvar geyməzdilər, geyənlərə də camaat o qədər də xoş baxmazdı. Ona görə də, Solmaz xanım Moskva və Sankt-Peterburqdan gələn gənc arxeoloq xanımlara

burada olduqları müddətdə geyimlərinə fikir verməyi və özlərini yerli ənənəyə uyğun aparmağı məsləhət görürdü. Bir neçə ay davam edən qazıntılarda qonaqlar artıq yerli camaatla qaynayıb qarışmışlar.

Şəkil. Əliköməktəpə. 1976-cı il. Soldan 1-ci Solmaz Qaşqay.

S.Qaşqay respublikamızın tarixçilərinin Rusiya Federasiyasının elmi mühiti ilə, xüsusən, onun tədqiqatçı kimi formalaşmasında rolu olan Sankt-Peterburq Şərqsünaslıq məktəbi ilə əlaqələrini qoruyub saxlamağa çalışan nadir alimlərdən olmuşdu. Bizim və Rusiya şərqsünas-tarixçilərinin elmi nailiyyətlərinin və əsərlərinin mübadiləsində onun vasitəçiliyi əvəzsiz idi.

Səhhətinin verdiyi imkanlar çərçivəsində Solmaz xanım elmi yaradıcılığını pedoqoji fəaliyyətlə paralel davam etdirirdi. O, keçən əsrin 90-cı illərindən Xəzər Universitetində Qədim Şərq tarixi və Azərbaycan tarixi fənnlərindən oxuduğu mühazirələr, keçirdiyi seminarlarla tələbələrin tarixi biliklərinin zənginləşməsinə, dünyagörüşünün artmasına xidmət göstərmişdir. Solmaz xanım dərin biliyi, kübar davranışı ilə Universitetin müəllim və tələbə heyətinin dərin hörmətini qazanmışdı. O, fənn proqramları ilə kifayətlənməyib, tələbələrin vətən tarixinə aid qədim mənbələrlə tanış olması, onları orijinaldan oxuması üçün əlindən gələni edirdi. Solmaz xanımın əsas məqsədi doktorant və tələbələrdə qədim dillərin öyrənilməsinə maraq yaratmaq idi. O, bu məsələləri təkcə mühazirə və seminarlarda deyil, eyni zamanda elmi konfranslarda, elmi məclislərdə də işıqlandırırdı. Solmaz xanım,

Xəzər Universitetinin təşkil etdiyi “Elm və Sənət” məclislərinin ən yaxın və fəal iştirakçısı idi.

Şəkil. Xəzər Universiteti, Elm və Sənət məclisi 2009-cı il.
Soldan 5-ci Solmaz Qaşqay.

Tarix İnstitutunda tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müzakirə və müdafiələrində opponent və elmi rəhbər kimi iştirak etmişdir. İnstitutun “Qədim Azərbaycan tarixi” şöbəsinin aspirant və dissertantlarına mənimsədiyi qədim dillərdən məlumat verir, gənc tədqiqatçılara qayğı ilə yanaşır, yeri gələndə onlara himayədarlıq edirdi. Tarix İnstitutunda yaşından, vəzifəsindən və elmi dərəcəsiindən asılı olmayaraq az adam tapılar ki, onun xoş münasibətindən və xeyirxahlığından kənarda qalsın. Əməksevərliyi, qayğıkeşliyi və səmimiyyəti ilə Solmaz xanım Tarix İnstitutunun kollektivinin hörmətini qazanmışdı.

Bütün elmi fəaliyyəti boyu Solmaz xanımı yazdığı əsərlərin kəmiyyət deyil, keyfiyyət tərəfi maraqlandırır. Elmdə prinsipial mövqeyi tarix elmi-mizin saxtakarlıqlardan qorunmasına, əsassız fərziyyələrdən təmizlənməsinə yönəlmişdi. Araşdırdığı problemə məsuliyyətlə yanaşır, ilk mənbələrin məlumatlarını döndə-döndə təftiş edir, həlledici mülahizə yürütməzdən əvvəl məsləhət üçün tanınmış mütəxəssislərə müraciət edirdi. S.Qaşqay Tarix İnstitutunun “Azərbaycan tarixi”nin yeddi cildlik akademik nəşrinin I cildinin müəlliflərindən idi. Azərbaycanın qədim dövr tarixinin öyrənilməsində əhəmiyyətini nəzərə alaraq oxucuları onun irsindən qalan nümunələrin natamam bibliografiyası ilə tanış etməyi vacib sayırıq. Yunan filosofu Demokritin müdrik kəlamında deyilir: “hər şey axır, hər şey dəyişir”. Lakin dəyişməyən insanın yaddaşlarda qoyduğu izdir. Solmaz xanımı Ordubadın Sabir, Qoşa-dizə və Kələntər-dizə kəndlərinin camaatı indi də xoş sözlərlə xatırlayır. Ömrünün məhsuldar elmi çağını yaşadığı Tarix İnstitutunun kollektivi

bu gün də onu xoş xatirələrlə yad edir. Vaxtı ilə çalışdığı elm ocağında, eləcə də, bütövlükdə milli tarix elmimizdə bu gün də onun yeri görünür.

Solmaz Qaşqayın seçilmiş əsərləri:

1. Новые данные об обществе и культуре Манной // Известия АН Аз. ССР, 1968, №3
2. О городах и крепостях Манной // Тезисы докладов Всесоюзного симпозиума «Города и торговля древнего Востока (III-I тыс. до н.э.). Ереван, 1969
3. О ранних государственных образованиях на территории Иранского Азербайджана // Доклады АН Аз. ССР, 1970, Том XXVI, №9
4. О металле анаккум Приурмийских областей // Вестник древней истории, 1970, №3
5. О ремесленном производстве в областях Маннейского государства в начале I тыс. до н.э. // V Всесоюзная сессия по древнему Востоку (Тезисы). Тбилиси, 1971
6. О некоторых общих чертах в материальной культуре областей Иранского Азербайджана и Нахичеванского края начала I тыс. до н.э. // Переднеазиатский сборник. Том III, Москва, 1976
7. Из истории Маннейского царства. Баку, 1977
8. Geographical Names According to Urartian Texts / Répertoire Géographique de Texts Cunéiformes. Band 9, Wiesbaden, 1981 (İ.M.Dyakonovla müştərək)
9. Manna dövləti. Bakı, 1993
10. The Material Culture in Azerbaijan during the Scythian Campaigns: a new interpretation of Herodotus // Altorientalische Forschungen, 1997, Band 24
11. Нахичеванская зона в период урартских завоеваний / История и языки древнего Востока. Памяти И.М.Дьяконова. Санкт-Петербург, 2002
12. Асланов Г., Ибрагимов Б., Кашкай С. Древние некрополи Хараба-Гилана. Баку, 2002
13. Ибрагимов Б., Кашкай С., Медведская И. Раскопки некрополя Пловдаг II / Эдубба вечна и постоянна. Материалы конференции, посвященной 90-летию со дня рождения И.М.Дьяконова. Санкт-Петербург, 2005
14. Qədim Azərbaycan tarixi mixi yazılı mənbələrdə. Bakı, 2006
15. Azərbaycan ərazisində tapılmış qədim yazılar haqqında // Azərbaycan Arxeologiyası, 2006
16. Skiflərin Yaxın Şərqi müdaxilə yolları və Azərbaycan // AMEA Tarix İnstitutu Elmi əsərlər, 2007, Cild 19
17. Ön Asiyada miqrasiya proseslərinə dair. Bakı, 2009

**A LIFE DEVOTED TO SCIENCE
(On the 80th Anniversary of Solmaz Qashqai)**

J. Bakhramov, B. Ibrahimli, A. Alimirzoev

Summary

Keywords: Ancient history, cuneiform, Azerbaijan, Ancient East, Solmaz Qashqai.

One of the most outstanding scientists, specialists in ancient history of Azerbaijan, Solmaz Qashqai has made an enormous contribution to the study of Azerbaijan's history and culture of Late Bronze - Early Iron Age. Her monographs "The History of Mannea State" (1977) and "The State of Mannea" (1993) became widely known among professionals and the public. Being an expert in ancient languages, not only she studied the sources, but also she prepared specialists in this field at the same time.

Solmaz Qashqai was not only a theoretician of the ancient history of Azerbaijan. She conducted archaeological research on the monuments of Nakhchivan for many years, studying ancient history based on actual materials. As a result of planned and systematic archaeological research, her monograph "Ancient necropolises of Kharaba-Gilan" (2002) was published.

Solmaz Qashqai has compared the results of archaeological research with the data of ancient cuneiform writings and has made very important conclusions, which became the starting point for writing the ancient history of Azerbaijan. Scientific heritage of Solmaz Qashqai will be a source for the study of ancient history of Azerbaijan for years to come.

**ЖИЗНЬ, ПРОШЕДШАЯ В НАУКЕ
(К 80-летию Солмаз Кашкай)**

Дж. Бахрамов, Б.Ибрагимли, А.Алимирзоев

Резюме

Ключевые слова: Древняя история, клинопись, Азербайджан, Древний Восток, Солмаз Кашкай.

Одна из выдающихся учёных, специалистов по древней истории Азербайджана, Солмаз Кашкай внесла огромный вклад в изучение истории и культуры Азербайджана эпохи поздней бронзы – раннего железа. Её монографии «Из истории Маннейского государства» (1977 г.) и «Государство Манна» (1993 г.) получили широкую известность в среде специалистов и обществен-

ности. Будучи знатоком древних языков, она не только изучала источники, но одновременно с этим готовила специалистов по этому направлению.

Солмаз Кашкай была не только теоретиком древней истории Азербайджана. Долгие годы она проводила археологические исследования на памятниках Нахчывана, изучая древнюю историю по фактическим материалам. В результате планомерных и систематических археологических исследований вышла в свет монография «Древние некрополи Хараба-Гилана» (2002).

Солмаз Кашкай сопоставляя результаты археологических исследований с данными древних клинописей сделала очень важные заключения, которые стали исходной точкой при написании древней истории Азербайджана. Научное наследие Солмаз Кашкай ещё долгие годы будет служить источником для изучения древней истории Азербайджана.